

ДЕЛАТНОСТ ЗАГРЕБАЧКОГ НАДБИСКУПА АЛОЈЗИЈА СТЕПИНЦА ЗА ВРЕМЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА (1941–1945)

Александар Здјелар*

У овом раду биће представљено деловање Алојзија Степинца у тзв. Независној Држави Хрватској током Другог светског рата. Из изнетих чињеница може се видети да загребачки надбискуп никако није био невина жртва комунистичких власти, како то многи данас (нарочито у Хрватској), из разних побуда и мотива, желе представити.

Кључне речи: *Алојзије Степинац, Други светски рат, Анте Павелић, Независна Држава Хрватска (НДХ), геноцид, покрштавање*

Увод

Избијање Другог светског рата у Југославији, 1941. године, затекло је Алојзија Степинца на позицији загребачког надбискупа. На ту функцију дошао је седам година раније, 1934. године. Четворогодишњи период који је овде предмет истраживања, чини неколико основних одлика надбискуповог деловања. Најпре, исказивање верности непријатељској сили, сарадницима окупатора, у моменту док Југославија још није капитулирала; рад на покрштавању православног становништва у Независној Држави Хрватској (НДХ), при чему је врх католичке цркве у НДХ најпре деловао сам, а затим у координацији са државним институцијама; и пропагандна делатност против народноослободилачке борбе.

Неколико година пре избијања Другог светског рата, Степинац је почео да води лични дневник. Подељени у пет томова, они обухватају период од 1934. до 1945. године¹ и пружају добар увид у Степинчева лична запажања и ставове о различитим питањима, а која, природно, није износио у званичном обраћању верницима или државницима. Из ових написа могу се сагледати његови ставови које је, као поглавар једне вере, гајио о другим религијама. Уз датум 10. јануар 1935, пише: „Разумем да неуди пук пристане и држи уз ислам. Али да културан човјек који збиља тежи за спознајом истине пристане уз ову смијешну мјешавину јидовства, католицизма, односно кршћанства и поганства, то не могу разумијети.” Тридесетих година XX века Степинац пише о православљу да није способно за морално васпитање

* Аутор је самостални истраживач, мастер историчар из Новог Сада.

¹ Дневници су чувани у Архиву републичког секретаријата унутрашњих послова СР Хрватске, у Загребу. Бранимир Станојевић, *Алојзије Степинац, злочинац или светац*, Београд, 1986, стр. 45

народа: „Шизма (тј. православље) је највеће проклетство Европе, скоро веће него протестантизам. Ту нема морала, нема начела, нема истине, нема правде, нема поштења.”, и на другом месту: „Жалосна је, али изгледа по свему истинита народна пословица 'нит' у мору мјере, 'нит' у Влаху вјере”.²

Идеја о насилном превођењу Срба из православне у католичку веру, које ће се спроводити за време НДХ, назире се у дневничкој белешци из јануара 1940, приликом посете кнеза Павла Загребу: „Стога већ у интересу римокатоличке цркве морамо учинити све да народ хрватски остане здрав и културно јачи. То га је сачувало у ових двадесет година, а то ће му помоћи и у будућности у борби за опстанак. Најидеалније би било да се Срби врате вјери својих отаца, тј. да пригну главу пред намјесником Крстовим – Св. Оцем. Онда би и ми коначно могли одахнути у овом дијелу Европе, јер бизантинизам је одиграо страшну улогу у повијести овог дијела свијета у вези са Турцима.”³ Још раније, приликом посете Београду, пише у дневник: „Посјетио сам све београдске католичке жупе. Да је већа слобода и довољно радника, Србија би била за двадесет година католичка”.⁴

Његове интимне жеље добиле су шансу да се остваре у пожару светског рата. Од првог до последњег дана Алојзије Степинац је свесрдно радио на покрштавању српског народа, сарадњи са усташким покретом и борби против Народноослободилачке војске Југославије.

Успостављање НДХ

Дана 5. априла 1941. године, касно увече, Немачка је, без објаве рата, отпочела напад на Краљевину Југославију. Наредног дана, 6. априла рано ујутру, немачки авиони су бомбардовали небрањени и отворен град Београд, а нападу на Југославију придружила се и Италија. У општем хаосу, док је трајала одбрана Југославије, у Италији се налазила једна група људи, која је годинама чекала, планирала и надала се оваквом следу догађаја. У питању су биле усташе, на челу са Антом Павелићем, које су, у сарадњи са екстремном десницом у Хрватској, планирале да преузму власт у Загребу. Добивши гаранције од италијанског вође (дучеа) Бенита Мусолинија, неколико дана раније, да ће његова нова влада у Хрватској бити призната, Павелић је у данима док су трајале борбе у Фиренци чекао развој догађаја. Када су немачки тенкови стигли у Загреб, 10. априла, и том приликом били засипани цвећем и одушевљено дочекани од народа, припадници усташког покрета су оценили да је дошао дуго жељени час. Славко Кватерник, бивши аустроугарски пуковник и један од оснивача усташког покрета, решио је да, у име свог одсутног поглавника, прогласи Независну Државу Хрватску.

Учинио је то преко радио-станице, 10. априла, читајући два прогласа – један свој и један у име др Влатка Мачека, потпредседника Владе Краљевине Југославије и председника Хрватске сељачке странке, као особе од изузетног утицаја на на-

² Иван Цвитковић, *Ко је био Алојзије Степинац*, Сарајево, 1986, стр. 35–36.

³ И. Цвитковић, наведено дело, 38–39.

⁴ Блажевић Јаков, *Мач, а не мир, за правну сигурност грађана*, Загреб, 1980, стр. 160.

род, који је два дана раније побегао из нападнутог Београда. У свом прогласу Кватерник је обзнанио да је тај дан и час, пред Ускрс, васкрснула и независна хрватска држава, док је Мачеков проглас позивао сав хрватски народ да се покори новој усташкој власти. Та два прогласа требало је да дају легитимитет промени власти и припреме терен за улазак Анте Павелића у Загреб, што се следећих дана и обистинило – Павелић је, преноћивши и Карловцима, у Загреб стигао ноћу, између 14. и 15. априла 1941. године, заједно са две и по хиљаде усташа у педесет камиона.⁵

Овом издајничком колу, у моменту док је држава још увек пружала отпор, и док је Влада Краљевине Југославије заседала у Сарајеву доносећи даље одлуке о одбрани,⁶ придружио се и надбискуп загребачки Алојзије Степинац. Само дан након што су немачки војници умарширали у Загреб, он се 11. априла упутио свом познанику др Миловану Жанићу, припаднику домовинског вођства усташког покрета, који је тих дана преузео министарство полиције НДХ, да га поздрави у своје име и у име цркве.⁷ Како је тих дана јавила усташка штампа, Степинац се код Жанића задржао у дужем разговору. Надбискуп се, међутим, није задржао само на овој куртоазној посети, већ је сутрадан, 12. априла, учинио посету самозваном војсковођи и поглавником заменику Славку Кватернику. Том приликом честитао је објављивање НДХ и истовремено изразио своје жаљење поводом смрти његовог брата Петра Кватерника који је, као усташки одметник, погинуо у борбама са регуларним јединицама Југословенске краљевске војске.⁸ *Хрватске новости* су тада, у свом ускршњем броју, известиле о овом сусрету, истакавши да је тада успостављена уска сарадња између усташког покрета и највишег представника римокатоличке црквене власти у држави Хрватској.⁹

Након овог сусрета, где је Степинац поздравио Кватерника, истог дана поподне дошло је до церемоније у загребачкој катедрали, где је требало да се догоди обрнут процес. На тој свечаности, поводом Ускрса, на почасном месту у цркви које је одређено за представника државне власти седео је Кватерник. Након церемоније самозвани војсковођа је клекнуо пред Степинца, пољубио му прстен и затражио благослов, на шта га је надбискуп, пред великим бројем верника, благословио. Био је то симболичан сусрет две власти у НДХ – световне и духовне, обе на истом задатку. Степинац је благословио једног велеиздајника, у истој оној катедрали у којој је седам година раније и сам положио заклетву верности краљу и Краљевини Југославији. Сутрадан, 13. априла, чекајући новог поглавара да се појави, Степинац је на први дан Ускрса одржао проповед у Загребачкој катедрали, којом је хрватском народу поручио да је на прагу новог раздобља живота.

⁵ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања – Историја Срба у новом веку 149–1992*, Београд, 2008, стр. 447.

⁶ Председник Владе Душан Симоновић је 12. априла у Сарајеву дао изјаву да се нада да ће Велика Британија и Сједињене Америчке Државе (САД) помоћи нападнутој Југославији. Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918–1988, I*, Београд, 1989, стр. 400.

⁷ Виктор Новак, *Magnum Crimen*, Београд, 1989, стр. 543.

⁸ Петар Кватерник је погинуо у Цриквеници, 10. априла 1941. године, када је са групом усташа покушао да преузме власт у том месту. Томе су се испречили морнари под заповедништвом капетана бојног брода Мирка Плајваса. Фикрета Јелић – Бутић, *Усташе и Независна Држава Хрватска 1941–1945*, Загреб, 1977, стр. 80.

⁹ *Документи о протународном раду и злочинима једног дијела католичког клера*, Загреб, 1946, стр. 360.

Нашавши се коначно у Загребу, Анте Павелић је 16. априла окупио министре које је одредио за састав прве владе, те су заједно положили заклетву. У тој заклетви Павелић је јасно назначио да ће се држати усташких начела, при чему је мислио на *Начела усташког покрета*, збирку докумената штампану у емиграцији и широко публиковану у НДХ. Ова начела су у својој основи носила програм великохрватског националистичког шовинизма, фашизма, расизма и тероризма.¹⁰ Члан број осам тих начела, на пример, истиче: да о хрватским народним пословима у НДХ не сме одлучивати нико ко није по коленима и по крви члан хрватског народа.¹¹ Након Павелићевог говора, говорио је Кватерник у име свих министара, те је истакао: „Поглавниче! У име хрватског народа, у име присутних министара, обећајем ти, да ћемо савјесно вршити наше дужности. Ти заповједај, ми ћемо слушати, ти одреди, ми ћемо радити! Сви ми и цијели хрватски народ за тобом у живот и смрт!”¹²

Тих дана завршавала се агонија Краљевине Југославије. Краљ Петар II Карађорђевић је још 14. априла напустио земљу, а сутрадан, 15. априла, и преостали министри, официри, и чланови њихових породица.¹³ Врховна команда већ три дана није издавала никаква упутства.¹⁴ У том моменту у Загребу Алојзије Степинац, у својству поглавара католичке цркве у Хрватској, посећује Анту Павелића, поглавника новоуспостављене НДХ, чиме је признао овог емигрантског терористу за државног поглавара. Био је то завршни чин издаје према држави којој је положио заклетву верности и која га је и довела до тако високог положаја у католичкој хијерархији.

Истог дана *Католички лист*, службени орган загребачке надбискупије, објавио је опширан текст поводом низа драматичних догађаја који су се одиграли тих дана. Тај текст требао је да помогне оним верницима који су остали затечени, да створе јаснију слику, да их убеди да су дошли бољи дани, као и да им пружи објашњење какав став заузима врх цркве. Након преношења телеграма вође (фирера) нацистичке Немачке Адолфа Хитлера и вође (дучеа) фашистичке Италије Бенита Мусолинија у којима честитају Павелићу и поздрављају оснивање нове државе, текст поздравља оснивање НДХ, а усташко вођство назива „божијим народом”. Каже се, такође, да ће се католичка црква молити да усташе нађу испуњење својих оправданих аспирација: „С тим жељама и молитвама улазимо у НДХ”.¹⁵

Међутим, дефинитиван став бискупата према „усташкој револуцији” дао је надбискуп Степинац свом свештенству у окружници од 28. априла 1941. „Часна браћо! Догађаји су ово, који су наш народ донијели у сусрет давно сањаном и прижељкиваном идеалу. Часови су ово, у којима не говори више језик, него крв својом тајанственом повезаношћу са земљом у којој смо угледали свијетло божије и с народом из којег смо никли. Је ли по-требно истицати да је и у нашим грудима живље закуцало срце? Нитко паметан тога

¹⁰ Фердо Чулиновић, *Окупаторска подјела Југославије*, Београд, 1970, стр. 184–185.

¹¹ В. Новак, наведено дело, 553.

¹² Пре полагања заклетве Павелић је наредио да се прочитају усташка начела, која је читао Миле Бу-
дак. В. Новак, наведено дело, 548.

¹³ Михаило Марић, *Краљ и влада у емиграцији*, Загреб, 1966, стр. 67, 71–86.

¹⁴ Краљевина Југославија је потписала капитулацију 17. априла 1941. године. Ступила је на снагу иду-
ћег дана, 18. априла, у 12 часова.

¹⁵ В. Новак, наведено дело, 549.

осудити не може и нитко поштен тога замјерити не може, јер је љубав према властитом народу божјим прстом уписана у људско биће божја заповијед! И тко нам може замјерити, ако и ми као духовни пастири дајемо свој принос народном весељу и заносу?" Недуго пре читања надбискупе окружнице почела су организована убиства и покољи Срба по НДХ. „Народно весеље” су на својој кожи осетили становници села Гудовац крај Бјеловара, где су усташе 27. априла 1941. стрељали 184 српских цивила¹⁶.

У окружници се даље наводи: „Одазовите се стога спремно овом мом позиву на узвишени рад око чувања и унапређивања НДХ. Познавајући мужеве који данас управљају судбином хрватског народа ми смо дубоко увјерени, да ће наш народ наићи на пуно разумијевање и помоћ.” Ти хрватски мужеве, које надбискуп истиче да познаје, јесу Анте Павелић, Андрија Артуковић, Миле Будак, Славко Кватерник и остали чланови владе која је одмах по свом образовању приступила доношењу закона усмерених против Срба и Јевреја. Само три дана пре читања своје поруке, где свештенству поручује да чува и унапређује НДХ, поглавник Павелић је, 25. априла, издао Законску одредбу о забрани ћирилице. „Дао добри Бог да тако буде”, завршава у окружници Степинац, позивајући свештенике да се моле за поглавника.¹⁷

Ова надбискупова окружница која је читана и преко радија била је основица за утврђивање односа између Католичке цркве и НДХ.¹⁸ Она је, такође, представљала својеврсно наређење католичком свештенству да се укључи у одбрану НДХ. Да би тај свој позив оправдао, Степинац их уверава како добро познаје оне који се налазе у врху државе, и како су претходни догађаји, ни мање ни више него рука божија на делу. Указујући како је претходна држава била неправда и превара,¹⁹ он позива свештенство да ради на томе да, у општем заносу и одушевљењу, Хрватска постане божија земља.²⁰

Један дан пре читања окружнице Степинац је учинио и другу посету Павелићу. Док је први сусрет био кратак, протоколаран, овај је био дужи, у виду састанка. Тог 27. априла Павелић је примио Степинаца у банским дворима у Загребу, где су разговарали о положају и улози католичке цркве у новој ситуацији. Павелић му је обећао да ће учинити све да истреби старокатоличку секту²¹ као и да неће бити толерантан према Српској православној цркви. На то му је надбискуп зажелио божји благослов у раду, а након одржаног састанка, изјављује: „Ако тај човјек буде управљао Хрватском десет година како ми је проповиједао, Хрватска ће бити рај”.²²

¹⁶ Ф. Јелић – Бутић, наведено дело, 166. Стрељањем је руководио Дидо Кватерник, син Славка Кватерника. Шиме Бален, *Павелић*, Загреб, 1952, стр. 106.

¹⁷ В. Новак, наведено дело, 550–552.

¹⁸ Хрвоје Матковић, *Повијест Независне Државе Хрватске*, Загреб, 2002, стр. 48.

¹⁹ „Црква, која већ двије хиљаде година гледа превирање у историји свијета, вјековни је свједок... како краљевства прелазе с једног народа на други због неправедности и неправде и срамоћења и разних превара”, навео је Степинац у истој окружници. В. Новак, наведено дело, 551.

²⁰ Окружница је имала ефекта. Сви бискупи у НДХ поздравили су оснивање усташке државе, осим мостарског бискупа Алојаза Мишића, који се опирао усташком терору, па је у том смислу упутио и два протестна писма Степинцу, на која овај није одговорио. Б. Станојевић, наведено дело, 31.

²¹ Старокатолици су група која се после Првог Ватиканског сабора (одржаног 1869–1870. године) одвојила од Католичке цркве.

²² Б. Станојевић, наведено дело, 51–52; И. Цвитковић, наведено дело, 69; Алекса Бенигар, *Алојзије Степинац*, Рим, 1974, стр. 386.

Међу првим задацима стављеним како пред црквену, тако и световну власт у Хрватској, било је признање НДХ од стране Свете Столице (Ватикана). Усташком врху било је важно да до тога дође што пре, како би се НДХ афирмисала на међудржавном плану. Након што су је већ 15. априла признале Немачка и Италија, Павелићу је било стало да то учини и папска држава, као знак чврсте повезаности Ватикана са државом која је успоставила најприсније односе са католичком црквом. Као врховног поглавара католика у Хрватској, од Степинца се очекивало да утиче на тај дипломатски процес. У том смислу, надбискуп се састао са аудитором нунцијатуре који је из Београда кренуо за Рим, те га је замолио да лично изложи Светом Оцу ситуацију и препоручи успостављање дипломатских односа, односно *defacto* признања. Одговор папе Пија XII био је јасан: иницијатива за успостављање дипломатских односа мора доћи од владе, а Света Столица до тог момента ништа није примила.

До успостављања пуних дипломатских односа са Ватиканом, међутим, никада није дошло. Света Столица је са НДХ успоставила пријатељске односе, али не и оне највишег карактера, односно званичног признања. Процес је, ипак, покренут – Павелић је послао у своје име замолницу (на латинском језику) у којој моли папу Пија XII да призна НДХ. Недуго затим, средином маја 1941, у оквиру посете државне делегације главном граду Италије, којом приликом су потписани Римски уговори са Мусолинијем, Павелић и представници католичког епископата били су примљени у приватну аудијенцију код папе Пија XII. Осим срдачних речи, занимања Светог Оца за прилике у Хрватској, ова посета није резултирала признањем. Иако се и сам Степинац, месец дана касније, упутио у Рим да би лично утицао на Светог Оца да донесе одлуку о признању,²³ до тога није дошло. Ватикан јесте показивао вољу да успостави службене контакте са НДХ, али није био вољан да прекида дипломатске односе са емигрантском владом Краљевине Југославије у Лондону.

До размене делегата, међутим, ипак је дошло августа 1941. године. У Загреб је послат папски делегат, опат Рамиро Марконе, док је НДХ у Ватикан послала Николу Рушиновића, који се налазио на челу тзв. Уреда изванредног опуномоћеника. На тај начин, како Марконе није дошао у својству нунција, Света Столица је *defacto* признала Независну Државу Хрватску, али не и *de iure*.²⁴ Управо преко делегата Марконеа и његовог заменика, Ватикан је био одлично обавештен о томе шта се све дешава у НДХ.²⁵

Надбискуп и геноцид

Независна Држава Хрватска била је држава геноцида. Покољи српског становништва почели су већ првих дана успостављања усташке власти. Масовна убиства Срба у Благају, Глини, Љубињу, Гацку, Љубушком, Книну, Сињу и многим другим местима одсликавају терор који се спроводио широм Хрватске, Босне, Славоније,

²³ А. Бенигар, наведено дело, 370.

²⁴ И. Цвитковић, наведено дело, 79–80.

²⁵ Avro Manhattan, *The Vatican Holocaust*, Springfield, 1986, стр. 70.

Срема, Херцеговине и Далмације.²⁶ Тај терор припремала је, организовала и спроводила држава. Како је један од темеља НДХ била управо политика уперена против српског становништва, од самог њеног формирања приступило се доношењу законских одредаба, како би прогони добили правну подлогу и тако могли несметано да се извршавају.

Док је третман власти према православнима био дискриминаторски (у Загребу, осим што им је било забрањено кретање ноћу, имали су наређење да се иселе из северног, имућнијег дела града, као и да око руке носе плаве траке са словом П, што је значило „православан“²⁷), дотле је третман Католичке цркве био посебно повлашћен. Црква је добила велики утицај у јавном политичком животу, док је режим у цркви нашао један од својих главних ослонаца. Користећи такав утицај, а у складу са општом ситуацијом, Католичка црква у Хрватској решила је да искористи прилику, у складу са Степинчевим мислима из времена пре рата, да натера Србе да „пригну главу пред Светим Оцем“, односно да се изврши прекрштавање православних верника у католичку веру.

То је било потпуно у складу са државном политиком, као што је истакао доглавник Миле Будак, у свом говору у Госпићу, јула 1941: „Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку вјеру и тако претопити у Хрвате“.²⁸ Пре него што се приступило доношењу закона, вршила се у јавности обимна психолошка припрема, како би се грађанима оправдале акције које следе. *Хрватски глас*, саставни део Католичке акције, који је био под надзором загребачког надбискупа, пише да је једна од највећих користи новог стања – уклањање штетног утицаја српског православља на хрватски народ. Претње су долазиле и од највишег државног врха. Министар Милован Жанић, на збору у Новој Градишци, говорио је: „Ово има бити земља Хрвата и никог другог и нема те методе, коју ми нећемо као усташе употријебити, да начинимо ову земљу збиља хрватском и да је очистимо од Срба, који су нас стотине година угрожавали и који би нас угрозили првом приликом. Ми то не тајимо, то је политика ове државе и то кад извршимо, извршит ћемо само оно што пише у усташким начелима“. Др Мирко Пук, министар правде у НДХ, на митингу у Крижевцима, јуна исте године, називао је Србе талогом и балканским смећем и, истакавши да је немогуће да у држави станују два народа, поновио Будакову поруку православнима: „или се уклоните или се поклоните“. Поруке да се хрватски народ мора очистити од Срба стизале су са свих страна. Док су усташки функционери директно најављивали Србима шта се спрема, дотле је католичка штампа, кроз изјаве свештеника, каноника и бискупа, поручивала да су Срби највећи непријатељи хрватског народа, хвалила поглавников рад, законе и намере и истовремено позивала православце да пређу у католичку веру и тако се спасу.²⁹

Након овакве агресивне пропаганде могло се приступити доношењу закона, како би покрштавања добила и правну подлогу. Поглавник Павелић је, маја 1941, издао Законску одредбу о прелазу с једне вере на другу. Ову одредбу је свештенству, у об-

²⁶ Покоље над Србима чиниле су и муслиманске милиције у Санџаку које су биле идеолошки потчињене режиму НДХ.

²⁷ Ф. Јелић – Бутић, наведено дело, 165.

²⁸ В. Новак, наведено дело, 605.

²⁹ *Ibidem*, 610.

лику окружнице, објавила Надбискупска канцеларија духовног стола у Загребу у свом *Католичком листу*. У седам тачака, где се на почетку наводи да се пропис односи на отпаднике од Католичке цркве³⁰, окружница наводи услове под којима се може извршити приступ католичкој вери. Ти услови су врло прецизни, па се наводи да се приступ у Католичку цркву може одобрити само онима за које постоји сведочење да то желе учинити искрено, који могу према католичким начелима живети и само онима који су поучени у католичким верским истинама. Молбе су морале бити исцрпне, са истакнутим околностима под којима је до захтева дошло. Да се државни план о превођењу једне трећине Срба у Хрвате остварује, говори и допис Министарства унутрашњих послова НДХ свим подређеним властима да се сви грчкоисточњаци³¹ (Срби) који су прешли на римокатоличку веру од тог момента сматрају Хрватима.³²

Ови преласци, међутим, у највећој мери нису вршени добровољно. Под претњама смрћу и отпремањем у логоре Срби су били масовно покрштавани. Уместо појединачних молби, како је законом било прописано, покатоличавана су читава села одједном.

Крајем јуна 1941. у Загребу је одржана бискупска конференција, која је окупила католичке главаре из свих крајева НДХ. Била је то прва од укупно три конференције које су одржане за време трајања рата.³³ Присуствовало је девет бискупа, председавао јој је надбискуп Степинац, и на њој је одлучено да се учини заједничка посета Павелићу, како би му се пружила подршка у даљем раду и исказала верност. Та посета целокупног бискупата затим је и учињена, а поздравни говор поглавнику одржао је управо Степинац. У њему је истакао да присутни бискупат, као легитимни представник цркве бојје у НДХ, од срца поздравља поглавника и обећава му искрену и лојалну сарадњу.³⁴

Концентрациони логори, осмишљени за решавање питања оне трећине Срба које је требало побити, почели су с радом још у априлу 1941. Након што су основана такозвана „сабиралишта“ логораша су били упућивани у логор смрти „Даница“, код Копривнице, а затим у логор у Госпићу, који је заточенике почео да прима у другој половини маја.³⁵ Први логор у којем су вршена масовна погубљења био је Јадовно крај Госпића. У њему је, за два месеца, погубљено и бачено у јаме 35.000 Срба и Јевреја.³⁶ Све се то дешавало истовремено са изјавом верности и обећањем сарадњом са државним програмом, од стране бискупата на челу са Степинцем.

У вези са депортацијама Срба и Јевреја у концентрационе логоре, надбискуп Степинац је, 21. јула 1941, послао писмо поглавнику Павелићу. Поред тога што моли да у логоре не буду послати старци, болесни и деца, заузима се и за „католике конвертите“, односно оне који су напустили православну веру, тражећи да од депортација буду изузети макар они који су се увек сматрали Хрватима и који се никад нису огрешили о част хрватског народа. Даље у писму пише: „Чујем да се ту и тамо нечовјечно

³⁰ Сима Симић, *Прекрштавање Срба за време Другог светског рата*, Титоград, 1958, стр. 48–49.

³¹ Нови назив, уместо забрањеног „српско-православна црква“, био је „грчко-источна вера“. Ф. Јелић – Бутић, наведено дело, 164.

³² Званично су били признати као „грко-католици“.

³³ Следећа је одржана новембра исте године, а последња марта 1945. А. Бенигар, наведено дело, 391.

³⁴ И. Цвитковић, наведено дело, 83.

³⁵ Мирко Першен, *Усташки логори*, Загреб, 1990, стр. 80.

³⁶ Ф. Јелић – Бутић, наведено дело, 186.

и окрутно поступа с неаријевцима пригодом депортирања”, те предлаже Павлићу, како би транспорт до концентрационих логора био учињен лакшим за оне у вагонима, да се отпремање, где је то могуће, не врши у натрпаним пломбираним вагонима.³⁷

Како је хрватизовање Срба већ узело маха широм НДХ, то је власт донекле мењала и прилагођавала своја упутства. У акту министарства правосуђа из јула 1941. наложено је да се у Католичку цркву не примају православни попови, трговци, учитељи и уопште интелигенција, као ни привредници и богати трговци.³⁸ На Католичку цркву у НДХ то је деловало као спознаја да остаје без већег броја имућних верника од којих би могла имати материјалне користи.³⁹ Стога је састављено писмо – одговор да се не треба одрицати поменутог слоја становништва, цитирајући Христову реч: „А тко може рећи, да се многим баш под тешким данима садашњице неће отворити очи за спознаје истине”. Било је потребно да и Степинац напише писмо Павлићу, крајем новембра 1941, у којем излаже неслагање са променом политике и истиче предности покатоличавања: „Божјом милошћу нам се данас пружа пригода као никад у прошлости да помогнемо хрватску ствар и да спасимо велики број душа... који живе међу католицима. Они познају католике и они њих познају. Њихово преобраћање је лако и прихватљиво. На жалост, власти са својим уским погледима стављају запрехе хрватској и католичкој ствари. У међувремену, изгубит ћемо лијепу прилику у корист хрватске ствари и свете католичке ствари да у Босни и Херцеговини, гдје смо мањина, постанемо већина”.⁴⁰

О томе како су покрштавања вршена, сведочили су после рата становници села Стази у Суњском котару. Тамо је прекрштавањем руководио фра Дионизије Јуричев, шеф Верског одсека Државног равнатељства за понову и лични Павлићев капелан, који је окупљеним мештанима претио да у НДХ више нико не може да живи осим Хрвата: „Ја сам у овим горе крајевима давао очистити од пилета све до старца, а ако буде потреба, учинит ћу и овдје, јер данас није грехота убити ни мало дијете од 7 година, а које смета нашем усташком поретку”.⁴¹ Слично је деловао и жупник из Удбине Мате Могуш, који је окупљеном народу у Удбини објашњавао да се до тог момента за католичку веру радило крстом и молитвеником, а од тада ће пушком и револвером.⁴²

На питање како гледа на прелазе с других вера на католичку Степинац је, у разговору за *Католички лист*, августа 1941, рекао: „Као и прије! Ми нисмо ловци за вјерницима као становите цркве.” Надбискуп није осудио насилна покрштавања која су вршена широм НДХ, где је свештенике, који би дошли у село, пратило насиље наоружаних усташа. У држави, за коју је католичка пропаганда тврдила да је створена божјом милошћу, није се смело наћи ни трунке сумње да оно што се догађа, односно масовни преласци из једне вере у другу није ништа друго до сам прст божји.

³⁷ А. Бенигар, наведено дело, 404–405.

³⁸ Управо на имовину овог слоја, односно њену пљачку, рачунало је Државно равнатељство за понову, па би било неугодно за углед власти да се имовина одузима новим католицима. В. Новак, наведено дело, 622.

³⁹ Ibidem, 622.

⁴⁰ И. Цвитковић, наведено дело, 93.

⁴¹ Документи, 59.

⁴² В. Новак, наведено дело, 610.

Када нису покрштавани на силу, у масама, Срби су подносили и појединачне молбе за прелазак у другу веру. Мотиви за тако нешто били су, поред страха за гали живот, и жеља да се сачува посао и пристојан живот. Живећи у НДХ као Срби нису се могли надати било каквим повољним изгледима. Наредба Министарства унутрашњих послова је, у мају 1941, јасно одредила да се из службе морају отпустити сви Срби који су се населили на подручје НДХ после јануара 1900. године. На остале запослене у државној служби односила се наредба истог министарства из јуна 1941. да у року од две недеље морају поднети доказе о свом расном пореклу, брачном другу, као и пореклу деце из првог брака неаријевског брачног друга.⁴³

Како је покрштавање у „божјој држави” узело највише маха,⁴⁴ уз десетине хиљада „преобраћених”, Друга бискупска конференција, одржана од 17. до 20. новембра 1941, била је посвећена искључиво тој теми. Ова конференција значајна је и по томе што је озваничила почетак нове фазе у процесу покрштавања Срба. До тог момента покрштавања су била вршена на индивидуалном нивоу, уз препоруке Надбискупске канцеларије о њеним условима. Од тог момента почиње фаза колективног деловања у процесу преобраћавања. То је очито у тачки 6. бискупске конференције која открива два битна момента завршетка прве фазе и почетка друге. Најпре, на највишем нивоу основан је Одбор који ће бити надлежан за преласке из православне на католичку веру. У питању је епископални „Одбор тројице”, у који су ушли сењски бискуп др Виктор Бурић и апостолски администратор крижевачке бискупије др Јанко Шимрак, а председавао јој је др Алојзије Степинац. Друга битна ставка у тачки 6. јесте она која налаже да ће Одбор деловати у сарадњи са министарством правосуђа и богоштовља.⁴⁵ Друга бискупска конференција завршена је као и прва, групном посетом Павелићу, и том приликом су му изнели своје сугестије око консолидовања клероушашких прилика у НДХ.

На тај начин, покрштавање више није представљало интерно право Католичке цркве већ и политичко право усташких власти. Католички клер се, преко овог одбора, најуже повезао са државним властима по том питању. Хитлеров савет Павелићу приликом њиховог првог сусрета, јуна 1941. године, да, ако жели да реши српско питање у НДХ, он мора педесет година водити национално нетрпељиву политику,⁴⁶ добио је сада нови замах, сједињавањем духовне и световне власти у НДХ у најважнијем задатку – покатоличавању и хрватизовању Срба.

Није случајно што је, управо у данима када се бискупска конференција одржавала, организован пријем „преобраћених Срба” код Павелића. Поглавник је, наиме, 18. новембра 1941, управо у време када се на заседању конференције доносила одлука о оснивању Одбора тројице, примио изасланство од педесетак покрштених Срба из седам срезова Славоније. Тада је Павелић, након што их је ословио са „браћо”, одржао говор и том приликом рекао: „Сматрајте великом срећом за ваше покољење, за

⁴³ Хрвоје Матковић, *Повијест Независне Државе Хрватске*, Загреб, 2002, стр. 33.

⁴⁴ Срби, из страха да не буду одведени у Јасеновац, били су склони да напусте православље, како би спасили животе. В. Новак, наведено дело, 684.

⁴⁵ С. Симић, Сима Симић, *Прекрштавање Срба за време Другог светског рата*, Титоград, 1958, стр. 87.

⁴⁶ Богдан Кризман, А. Павелић и Сл. Квартерник код Адолфа Хитлера у љето 1941, *Историјски зборник повјејсног друштва Хрватске*, број 23-24, Загреб, 1970–1971, стр. 317.

покољење свих нас, да се у овом дијелу хрватске домовине најприје и најштрије провело и провађа, оно што може бити највећа залога наше сретне будућности”.⁴⁷ Колико су покрштени Срби имали слободу приликом примања у католичанство, на коју се тачка 8. конференције позива да мора бити осигурана,⁴⁸ говори и наставак Павелићевог обраћања славонским „преобраћеницима” у којем им поручује да ће њихова деца и унуци моћи да кажу да су имали очеве који су им осигурали живот. Да не буде никакве сумње око слободног избора у вези са преласком на католичку веру, власт је поручила Србима да до 31. децембра 1941. треба да пређу на католицизам, јер ће у супротном бити одведени у логор или отерани у Србију.⁴⁹

Дух тог времена, када су читава села у НДХ одједном покрштавана, и колико се истински држало до окружнице коју је надбискупска канцеларија објавила маја 1941. говори и резолуција муслиманских првака из Бања Луке, истакнутих припадника једне од званично три толерисане вере у НДХ,⁵⁰ неколико дана пред одржавања друге бискупске конференције новембра исте године, где је саопштено да присиљавање на прелазак на католичку веру запрепашћује сваког истинског човека: „...јер ово што се код нас ради, сумњамо да би могли наћи примјера у повијести било којих народа. Један дио католичког свећенства сматра да је дошао његов час и он га без скрупула искоришћује. Пропаганда за католицизам је узела толико маха да подсјећа на шпанску инквизицију. Под њеним пристанком и уз толерисање јавних органа извршена су покатоличења у масама”.⁵¹

Да су до Степинца стизале молбе и гласови да се заустави насиље које се у таласима ширило читавом НДХ, као и протести због држања католичке цркве, говоре писма која су нађена у његовом дневнику. Једно, послато из Сплита, и потписано са „Хрват, католик, Југословен”, опомиње загребачког надбискупа да у временима када се крв лије потоцима, док се на хиљаде људи коље, а села пустоше, црквени достојанственици ћуте. „Гдје су Ваше пунктације, гдје су Ваши протести и конференције које сте за вријеме Југославије свако петнаест дана одржавали и у најситнијим случајевима, знали сте чинити протесте Југославенским владама, код којих су све вере и нације уживале највишу слободу и сва људска права.” У другом писму анонимна особа моли Степинца да се у Риму заузме против зверстава која се чине над Србима и Јеврејима: „Још једном молим, подузмите нешто против овим злочинствима, јер ће то остати на нашем народу срамотна љага за увијек.” Сачувано је и писмо из Рима, које му шаље фра Доминик Мандић. Овај генерални саветник фрањевачке управе му јавља да су до Ватикана стигле мучне вести о насиљу над Србима. Ни он не пропушта да упозори Степинца: „Ако су истинити горњи наслови, такав је поступак нечовјечан и некршћански – баца велику љагу на свијетло

⁴⁷ С. Симић, наведено дело, 83.

⁴⁸ Тачка 8. бискупске конференције гласи: „У католичку цркву могу се примити само они, који без сваке силе, потпуно слободном вољом прелазе из унутарњег увјерења о истинитости католичке вјере и који су у цијелости удовољили црквеним прописима”. В. Новак, наведено дело, 629.

⁴⁹ Ibidem, 685.

⁵⁰ Те три религије су: католичка вера западног и источног обреда, исламска и евангелистичка вера. И. Цвитковић, наведено дело, 101.

⁵¹ С. Симић, наведено дело, 81.

име Хрватско”.⁵² Испод свих ових писама, која су лепљена у дневник, нема никаквих Степинчевих коментара или забелешки.

Међу писмима која су упућена надбискупу истиче се једно опширно, послато са другог краја НДХ, из Земуна. Његов потписник је др Првислав Грисогон, бивши министар правде Краљевине Југославије. На почетку тог писма бивши министар правде напомиње да се Степинцу обраћа као „човјек човјеку, као кршћанин кршћанину”, а затим наставља: „Чекам хоће ли престати да стижу ужасне вијести и како бих се могао сабрати и мирније писати. Пуних девет мјесеци кољу се у Хрватској на најзверскији начин Срби и уништавају се хиљаде њиховим иметака, а црвенило стида и гнијева облива лице сваког поштеног Хрвата... Дјецу су бацали у врелу воду и у пећи за креч, растргавали их за ноге, разбијали главе о зидове, пробијали кичме и главе о камење и још друга мучења и недјела извршили су какво други нормални људи не би могли ни да замисле... У историји Европе није било оваквих случајева. Мора се поћи у Азију у доба Тамерлана или Џингискана, или у Африку црначке државе у којима владају крволочни владари, па се најђе на сличне случајеве”. Грисогону затим открива зашто пише баш Степинцу: „Зашто ја ово Вама пишем када нисте политичка личност и не можете сносити одговорност. Ево зашто: У свим овим беспримјерним дивљачким злочинима судјеловала је и наша Католичка црква на два начина. Прво, велики број свећеника, клерика, фратара и организована католичка младеж активно су учествовала у свим недјелима... Друго, Католичка црква све је употребила да покатоличи живе Србе, док је земља пуна од крви невиних мученика...” Након што наводи злочине над Србима у Глини, Госпићу, Великој Кладуши, недела бискупа Акшамовића по Срему, бивши министар правде упозорава да су та насиља нанела велику срамоту хрватском имену, да се Хрвати као народ никада неће моћи опрати од те срамоте, али указује да се нешто ипак може урадити: „...ипак можемо своју одговорност смањити пред свијетом и својом савјешћу, ако дигнемо глас против свега горе наведеног. У повијести човјечанства долазиле су велике казне, шта ће бити од нас Хрвата ако се докаже да смо овим злочинствима до краја истрајали. У првом реду дужна је црква да дигне свој глас, прво што је она црква Исуса Христа, друго што је она моћна... Написао сам Вам ово да спасим своју душу, а Вама остављам да тражите и нађете пут за спасење Ваше душе.” У потпису је др Гисогону пре свог имена написао: „Један од оних који је прво човјек и кршћанин, па онда добар Хрват.”⁵³

Делатност до слома НДХ

Почетком 1942. године у Загребу је почео са радом усташки сабор, који се састао свега три пута – фебруара, априла и децембра 1942. године. Сабор није представљао институцију демократског политичког уређења, нити место на којем се сукобљавају страначке идеје, већ је био сведен на репрезентативно место за даље прокламовање будуће политике усташа. Сабор је сазван за 23. фебруар и,

⁵² У дневнику се налази још неколико писама непотписаних верника у којима моле Степинца да стане на крај ужасима и проливању крви. И. Цвитковић, наведено дело, 137–141.

⁵³ И. Цвитковић, наведено дело, 142–146.

након свечаног говора и отварања, Павелић се упутио са државним врхом у цркву Св. Марка, по благослов надбискупа Степинца, који му је, у поздраву пред улазом у цркву, одао признање и сагласност.

Наставак државне политике покрштавања Срба најављен је у говору др Мирка Пука, новог министра правосуђа и богоштовља НДХ. Трећег дана заседања сабора, он је са говорнице изјавио да НДХ подупире акцију прелаза православаца на католичку веру, јер се ради о враћању на „дједовску” веру, чиме се јача јединство хрватског народа. Што се тиче оних Срба који не желе напустити православље, Пук им је поручио да напусте територију НДХ.

Међутим, свега неколико дана касније, дошло је до великог заокрета у Павелићевој верској политици. Говорећи у Сабору, поглавник НДХ је негирао да хрватска држава покушава да православце преведе у католицизам већ, напротив, власт се не бори против православља већ против Српске православне цркве. У том смислу, недуго после овакве промене у односу према православном становништву, власт је основала Хрватску православну цркву.⁵⁴ Овакав потез може се објаснити чињеницом да је државном врху било јасно да је физички немогуће поубијати и превести у другу веру трећину становништва НДХ, односно милион и девет стотина двадесет пет хиљада људи.⁵⁵ Идеју о Србима као Хрватима православне вере, која је потицала из политичких идеја Анте Старчевића,⁵⁶ Павелић је покушао да спроведе у живот током 1942. године.

Од тада Павелићу није било стало да Србе покатоличи већ да их начини Хрватима. „Брига мене за католичку цркву”, рекао је Павелић у разговору са вајаром Иваном Мештровићем. „Нека се они признаду Хрватима, па ћу и ја примити православље”.⁵⁷ Сматрао је да ће проблем са Србима бити завршен оснивањем Хрватске православне цркве. Почетком априла 1942. званично је и основана нова црква, а за њеног патријарха је именован руски емигрант Гермоген Максимов Иванович Георгиј. Ипак, и поред привидног толерисања православне вере у НДХ, покатоличавање Срба од стране свештеника није јењавало.

Почетком 1942. године Алојзију Степинцу Света столица доделила је титулу војног викара НДХ. За његове заменике су још раније, одлуком Павелића, одређени Вилим Цецеља и Стипе Вучетић. Тим чином Степинац је тако, поред функције загребачког надбискупа, постао и највиши војни свештеник у Независној Држави Хрватској, додуше само „*in titulo*”,⁵⁸ пошто НДХ за Ватикан *de iure* не постоји.⁵⁹ Истовремено, њему су били подређени сви војни душебрижници,⁶⁰ чији је задатак био

⁵⁴ Иако у том моменту и даље није био распуштен Уред за рушење православних цркава. В. Новак, наведено дело, 802.

⁵⁵ Национални састав НДХ бројао је 3.300.000 Хрвата, 1.925.000 Срба, 700.000 муслимана, 40.000 Јевреја. Ф. Јелић – Бутић, наведено дело, 106.

⁵⁶ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, Cambridge, 1984, стр. 67.

⁵⁷ Иван Мештровић, *Успомене на политичке људе и догађаје*, Загреб, 1969, стр. 263.

⁵⁸ „Без титуле”.

⁵⁹ У извештају Николе Рушиновића из Рима каже се да га је фебруара 1942. примио кардинал Маљоне, који му је том приликом саопштио да Света столица неће признати НДХ због става, којег се она држи читав век, да не признаје политичке ситуације које се догађају током ратног стања. Марко Аурелио Ривели, *Надбискуп геноцида*, Никшић, 1999, стр. 170.

⁶⁰ У НДХ је било око 150 војних душебрижника. Б. Станојевић, наведено дело, 123.

да прате усташке одреде приликом њихових акција. Они су неретко подстрекивали војнике на вршење злочина, а и сами су вршили зверства над народом.

Да би свештеник постао војни душебрижник морао је пружити одговарајућа уверења о свом усташком опредељењу, како би пружио подршку војнику у часовима колебања. Свештеници су попуњавали формулар, где су, поред осталих питања, давали одговоре и на она о томе да ли су били усташе и пре 10. априла 1941. Касније, пред војним душебрижницима, усташе су, ступајући у војску, полагаале заклетву по посебно припремљеном церемонијалу. По пропису приручника „Усташа” заклетва се обављала пред распелом, ножем, бомбом и пиштољем.⁶¹

Поставши војни викар, Степинац се трудио да усташким војницима учини подношљивијим боравак и ратовање у удаљеним пределима. Тако припадницима одреда код Стаљинграда, који је послат на Источни фронт да би се са Вермахтом борио против совјетске војске и Совјетског Савеза, надбискуп шаље цигарете и разне часописе.

Степинац је активно учествовао у политичком животу и дешавањима на јавној сцени Хрватске. Солидарисући се са представницима окупаторске војске учествовао је на службеним приредбама и прославама. Присуствовао је на отварању Загребачког збора заједно са немачким, италијанским и усташким функционерима, као и на отварању Свеучилишног тједна за немачке и хрватске војнике, опет у друштву немачких генерала и министара усташке владе. Својим присуством увеличао је прославу Дана фашистичког похода на Рим, а приликом одласка хрватске морнарице на Црно море како би се борила против Црвене армије, присуствује свечаном испраћају.

Вршећи своје црквене дужности, надбискуп Степинац јуна 1942. шаље окружницу свештенству да се одрже свете мисе поводом Павелићевог имендана и наређује да се том приликом позове народ да се моли Богу за добро НДХ и поглавника.⁶² Октобра 1942. године Степинац се налазио у посети Мостару, у време када је широм НДХ јачала народноослободилачка борба (у којој су преовлађивали Срби) против окупатора и усташког терора. Партизанске снаге (у којима су Срби чинили већину командног и борачког кадра) налазиле су се на прилазима Загребу и Бања Луци, а у Бихаћу се формирао центар велике слободне територије Босанске крајине, Лике, Баније и Кордуна, која се протезала од Неретве до Загреба и обухватала простор од око педесет хиљада квадратних километара.⁶³ Степинац, међутим, ни најмање није губио наду у снагу усташког оружја, те изјављује: „...вјерујем да је нас Хрвате Провидност водила тринаест стољећа и да не ћемо бити изгубљени. *Sursum corda!*“⁶⁴ Нисмо изгубљени и остат ћемо тако дуго док нас Бог хоће!⁶⁵

У другој половини 1943. године ситуација није била ни изблиза тако блистава као 10. априла 1941, нити је НДХ личила на онај исти „давно сањани и прижељкивани идеал”. Италија, уз чију помоћ је Анте Павелић са својом кликом и дошао на власт, капитулирала је, а снаге партизана тј. Народноослободилачке војске Југославије владале су великим слободним територијама. Схватајући да главни про-

⁶¹ Код заклетви усташа муслимана додаје се још и Куран. В. Новак, наведено дело, 869.

⁶² И. Цвитковић, наведено дело, 135.

⁶³ Б. Петрановић, наведено дело, 215.

⁶⁴ „Не клонимо духом.”

⁶⁵ В. Новак, наведено дело, 966.

блем НДХ више не представљају преостали православни Срби који су преживели покољ и насилно превођени у другу веру, већ партизанска војска која је сваким даном постајала све масовнија и моћнија, Степинац издаје нову окружницу клеру, 24. септембра 1943. године. Суочен са све чешћим случајевима одметања католичких свештеника и њиховим придруживањем партизанима, надбискуп забрањује свештеницима „да се придружују било каквој побуни против јавног реда и поретка.”

Крајем фебруара 1944. године савезничка авијација је извршила напад на Загреб, Задар и Шибеник. Погинуло је на десетине особа, а бомбе су захватиле и загребачки Каптол. Тим поводом Степинац је реаговао посебном окружницом, којом изражава бол и потресеност тим нападом. „Та тко се не би разжалио и проплакао над стотинама невиних жртава, међу којима толико слабих жена и ситне дјеце?! Ова моја бол још је већа, јер су разорном силом зракоплова тако тежко оштећена и два самостана и двије цркве.” У наставку Степинац протестује против оних који се боре против усташке власти и подсећа на божији закон, по којем Хрвати имају право на сопствену државу: „Хрватски је народ надаље своје право на народни и државни живот стекао и заслужио својом тежком и крвавом борбом стојећи кроз столјећа на бранику истинских идеала праве човечје слободе и кршћанске културе, чиме је задужио читаву Еуропу и све њезине народе, а због чега му је од највећих чувара праве културе и слободе човјечанства, римских папа, дан частан наслов – Предзиђе кршћанства”.⁶⁶

Надбискуп Степинац, међутим, није се оглашавао када су 1941. рушене православне цркве и јеврејске богомоље, нити је протествовао када су српска деца са Козаре одвођена у логоре у Старој Градишки и Јасеновцу, где их је чекала смрт. Када је Диана Будисављевић посетила Степинца, са молбом да се помогне православним заточеницама у логору Лоборград, где су због нехигијенских услова деца оболевала и умирала, наишла је на негативан одговор и уверавања надбискупа да се за њих ништа не може учинити.⁶⁷ Приликом друге аудијенције код надбискупа, маја 1942. године, Будисављевићева је покушала да интервенише за прогоњено становништво и децу са Кордуна. Међутим, Степинац јој је само одговорио да је већ имао проблема због стана једне Јеврејке. Будисављевићева је писала: „Не жели се заинтересирати. Испричао ми је да је због стана једне Жидовке био код неког министра. Тај му је обећао да ће жена моћи остати у стану, а сад ју се упркос томе намјерава из стана избацити. Кажем да сам дошла тражити да спаси један народ, а он ми прича о неком стану.”⁶⁸ Надбискуп се није окружницама оглашавао ни по питању Јасеновца. О стању у овом концентрационом логору Степинац је био обавештен на основу извештаја⁶⁹ коју му је новембра 1942. године предао генерал Глез фон Хорстенау, немачки опуномоћеник у НДХ.

⁶⁶ Богдан Кризман, *Усташе и Трећи рајх*, I, Загреб 1983, стр. 302.

⁶⁷ *Дневник Диане Будисављевић*, Загреб, 2003, стр. 20.

⁶⁸ *Ibidem*, 54.

⁶⁹ У овом извештају, под називом „Стање у логору Јасеновац”, а које је предато Степинцу лично на руке, Хорстенау пише: „Данас сам разговарао о томе, али се бојим да ће ме поново хрватске власти, као што је и до сада био чест случај, покушати да умире и разувере празним фразама... У односу на децу чврсто су ми обећали да ће се ствари поправити.” Глез фон Хорстенау, *Између Хитлера и Павелића*, Београд, 2007, стр. 157.

Као знак захвалности на таквом раду и залагању за одбрану усташке државе, власти су Степинцу уручиле орден, поводом треће годишњице оснивања НДХ. Дана 10. априла 1944. године, на предлог министарства правосуђа и богоштовља, надбискупу се додељује Ред за заслуге – велеред за звездом. У образложењу је наведено да је орден додељен зато што је као митрополит загребачки протестовао због савезничког бомбардовања Загреба и: „што је као надбискуп раскринкавао у земљи и изван земље одметнике с подручја Независне Државе Хрватске.”⁷⁰

Покушај спасавања НДХ и њен слом

Године 1944. надбискупове окружнице и обраћања народу била су све чешће испуњене дневном политиком и апелима за одбрану државе. Надбискуп се посебно згражавао над чињеницом да савезничка авијација бомбардује НДХ. На ходочашћу у Марији Бистрици Степинац је, 9. јула 1944. године, верницима исказао своје виђење проблематике рата Хрватске са САД и Енглеском: „Сматра ли можда ратујућа странка, да оваквим страхотама погађа нашу земљу злочинном, што хрватски народ свом снагом својега бића стољећима тежи за слободом и брани данас своју државну самосталност уз нечувене жртве? Онда би били злочинци и сви други народи који носе у срцу исто тако непоколебљиву тежњу за слободом и самосталношћу.” Овакав став надбискупа, само месец дана од операције искрцавања савезничке војске на тло Европе, објашњив је делом и због уверавања која је добијао од Павелића, да се победа хиљадугодишњег Рајха уопште не доводи у питање. Поглавник је, наиме, уверавао Степинца, крајем 1944. године, да Немачка има ново оружје којим ће рат преокренути у своју корист.⁷¹

Радио Лондон је десетак дана касније реаговао на ову надбискупову изјаву, попукавши знак једнакости између Степинца и усташа. Из Лондона је саопштено да само усташе могу тврдити да хрватски народ под њиховим режимом брани слободу и независност, те је истакнуто да је надбискуп коначно ставио своје име на листу заштитника Немаца и усташа, чиме је постао и савезнички непријатељ.

У жеку Другог светског рата Степинац није остављао верницима никакву сумњу око тога која је страна исправна и коју страну у том сукобу треба да подрже. Лета 1944. године Степинац је указивао верницима на њихов најважнији задатак – одбрану НДХ. Надбискуп је изједначавао усташе са државом и поручивао да је борба против усташке власти истовремено и борба против хрватског народа: „Хрватска данас преживљава тешке тренутке и можда ће преживљавати још теже, али ми морамо бити увијек оптимисти, морамо тврдо вјеровати да ће Хрватска остати и да је нитко неће моћи уништити. Хрватски народ прољева крв за своју државу и то ће сачувати и спасити његову државу. Ниједан покрет против хрватског народа и његове аутономије не смије никога обесхрабрити. Напротив, сватко мора да брани и гради државу са још већим еланом.”⁷²

⁷⁰ И. Цвитковић, наведено дело, 171.

⁷¹ Б. Кризман, наведено дело, 116.

⁷² И. Цвитковић, наведено дело, 174.

Непосредно пред пробој Сремског фронта, када је слом усташке творевине био већ сасвим изванредан, Степинац је, 18. марта 1945. године, одржао говор студентима у цркви Срца Исусова у Загребу, поводом завршетка „ускрсних конференција хрватских свеучилишараца”. Наиме, са приближавањем Народноослободилачке војске Југославије, међу грађанима Загреба пронеле су се и вести о скорашњем миру. Надбискуп је студентима и верницима ближе објаснио какав им се мир спрема: „Да узмогнемо одговорити на то питање (какви су изгледи на мир) морамо најприје знати, што је мир? Значи ли мир можда то, да један друштвени слој огњем и мачем приграби власт у руке, а другима сталезима остаје једино полагање умирати, макар су у огромној већини? ... Значи ли мир, то да се може несметано онемогућавати дјеловање Цркве и те мјере оправдати једноставним изговором, да се 'Црква нема пачати у политичке ствари?'” Под трајним миром, наглашава Степинац, подразумева се само онај где је најважније да постоји ред према Богу. То је јасно упућено Народноослободилачкој војсци Југославије (НОВЈ), која се спрема да у коначном налету ослободи главни град Хрватске. Степинац им поручује да мира са њима бити неће: „Абсурдно је дакле говорити о некоме миру у свијету док се буде ускраћивала Богу дужна част... Може се дакле сто пута викати и говорити с оним сувременацима Јереминим: 'Мир, мир!' Рефрен ће бити увијек исти, а 'мира нема' (Јер. 6.14). Нема га и не може га бити зато, јер је риеч Божја неопозива: 'Нема мира безбожницима, говори Господ’’. Степинац се осврнуо и на злочине католичких свештеника, називајући их „евентуалним погрешкама и ситницама у поређењу са оним што друга страна ради.”⁷³

Врхунац оваквих наступања је посланица католичког епископата од 24. марта 1945. године. Ову посланицу наручио је државни врх НДХ, а њен текст потписали су сви они бискупи који су, пред налетом НОВЈ, могли да се пробију до Загреба. Последња и укупно трећа одржана бискупска конференција у НДХ сазвана је на иницијативу председника усташке владе Николе Мандића. Текст посланице унапред су припремили у председништву владе – фра Радослав Главаш, шеф одсека за богоштовање у Министарству правосуђа и богоштовља, бискуп Јанко Шимрак, члан Одбора тројице за покрштавање Срба и Иво Богдан, клерофашиста на функцији шефа Главног равнатељства за промицбу НДХ, водећи цензор у усташкој држави.⁷⁴ Посланица је објављена у свим црквеним листовима, а у иностранство је послата са преводом на француски и енглески језик.

Ова посланица састављена је због три разлога. Најпре, са намером да се са врха усташке власти скине одговорност за токове крви који су се сливали протекле четири године, и ту кривицу пребаци на Београд, на страну која је, по њиховом убеђењу, одговорна за све што се десило. Такође, требало је западном јавном мњењу указати ко су „праве” жртве рата. У складу са надањима нацистичког вођства у берлинском бункеру да ће сваког часа избити сукоб између два идеолошки супротстављена тора – западних савезника и Совјетског Савеза, тако је и посланица послата у иностранство, са задатком да прикаже слику Хрватске где гину невини католички свештеници од стране комунистичке руке, у нади да ће доћи до преокрета у политичким односима, у којем ће Запад прихватити НДХ као брану према Црвеној армији. Трећи разлог за окупљање католичког епископата била је лоша војна ситуација. Након пробоја Сремског фронта дошло је до несташице прехранбених зали-

⁷³ Б. Станојевић, наведено дело, 225–227.

⁷⁴ Група аутора, *Тко је тко у НДХ*, Загреб, 1997, стр. 43.

ха. Тада се од црквених главара очекивало да подигну морал код народа. Власт је и даље веровала у тајно немачко оружје, а католички бискупат требало је да учини напор да одржи на окупу људске и материјалне снаге НДХ.⁷⁵

У мору неистина лажи и клевета, како се наводи на почетку посланице, Пословни одбор Бискупских конференција сматра за дужност да верницима упути неколико речи и „већ сада раскринка неке смишљене клевете и подвале, уперене против најсветијих интереса Католичке цркве и Хрватскога Народа, у којему она дјелује”. Наглашава се мирољубивост хрватске душе, коју су од 1918. године хрватски световни и духовни поглавари узгајали, али су њихова настојања уништавали они који су убијали хрватске политичке прваке и тиме онемогућавали пацифизам Хрвата, чиме су их терали у све веће незадовољство. „Хрватска недужна крв пролијевала се у многим хрватским градовима и селима, дапаче и у самој београдској скупштини у вријеме између два рата.” У данима када се ратни злочини и даље масовно чине, када логор смрти Јасеновац и даље истим интензитетом гута своје жртве, потписнике посланице и даље боли неусвајање конкордата из 1936. године: „Тамо је на срамотан начин погажен најсвечанији међународни уговор Конкордат, склопљен између Свете Апостолске столице и бивше Југославије, па су тако хрватски католици у својим правима остављени на милост и немилост властодржаца...”

За потписнике посланице, рат су изазвали други (мисли се на Србе), а не Хрвати, јер су ти други имали политичку власт, док Хрвати нису имали ниједну пушку у својим рукама. Након што позивају да сви злочинци, са било које стране, буду кажњени, потписници истичу да је једна ствар ипак преча: „Али данас морамо најодлучније просвједовати пред Богом и свјетском јавношћу против суставног убијања и мучења невиних хрватских католичких свећеника и вјерника, од којих је велики број живио управо светим животом, а мрзители Католичке цркве одузели им живот протуправним осудама основаним на фиктивним кривицама.” Светској јавности, којој је такође била упућена посланица, даје се на знање ко су „праве” жртве, а ко „прави” злочинци у овом рату: „Непријатељи Католичке Цркве, а присташе материјалистичког комунизма, који је Хрватски Народ плебисцитарно одбио, почели су и у Хрватској Домовини истребљивањем свећенства и истакнутих најбољих вјерника према својем свијесном програму”.⁷⁶ Кватерников говор на радију, где проглашава НДХ, бискупи називају „вољом хрватског народа”, те да је мисао о властитој држави још јаче наглашена у току Другог светског рата и да су самим тим, као представници Цркве у Хрватској, просто поштовали вољу народа.

На крају, бискупи обећавају да ће основати посебан одбор, који ће испитати сва злочдела почињена у НДХ, и да ће извештај послати међународном представништву на увид. Иако су до ослобођења Загреба имали још четрдесет дана, такав одбор никада није основан, нити се бискупат тиме бавио након ослобођења.⁷⁷

Неколико дана пред ослобођење Загреба одвијао се последњи чин драме спасавања Независне Државе Хрватске. Са приближавањем Југословенске армије (како се

⁷⁵ Како је Радослав Главаш изјавио на саслушању после ослобођења, хтео се спровести плебисцит за очување НДХ. Заређале су се манифестације у том тону од установе до установе, па је тако дошао ред и на црквене поглаваре. Иницијатива за састављање окружнице дошла је од самог Павлића. Б. Станојевић, наведено дело, 229.

⁷⁶ В. Новак, наведено дело, 1040.

⁷⁷ Ibidem, 1042.

тада званично називала партизанска војска), отпочела је општа беганија усташке владе, чиновника, грађана, полиције и војске из Загреба. Када је било извесно да главни град напушта и Анте Павелић, поставило се питање ко ће преузети формалну власт. У оптицају су била два имена: Влатко Мачек и Алојзије Степинац. Степинац није био заинтересован да преузме власт као регент, јер је сматрао да у постојећим условима западни савезници очигледно нису могли да утичу на измену ситуације.⁷⁸ Мачек је такође одбио идеју. У данима пред ослобођење у селима око Загреба (Маркушеву, Бачуну, Грачанима, Шестинама) усташе чине последње злочине, стрељајући насумице ухваћене људе. Злочине чини и група усташа око Вјекослава Макса Лубурића, команданта логора Јасеновац, који се, такође, повлачи кроз Загреб. У тим драматичним тренуцима Степинац води преговоре о спасавању НДХ. Иако га је надбискуп лично, у његовој кући, убеђивао да преузме ту дужност, Мачек је одлучио да напусти Загреб и оде у иностранство, што је и учинио 6. маја 1945.

У општој паници и припреми за бег, усташка влада је одлучила да комплетну документацију Министарства спољних послова однесе у Каптол, надбискупу Степинцу, који би је сакрио до остварења усташких планова, односно повратка на власт уз помоћ Британаца.⁷⁹ Степинац је документацију примио, уредно потписао признаницу о томе, и склонио је на сигурно.

Два дана пред ослобођење министар правосуђа и богоштовља НДХ Мирко Пук извршио је последњи задатак усташке власти. Са групом наоружаних усташа упао је и опљачкао Хрватску државну банку. Спасавање живе главе, пред наступајућим партизанским јединицама, подразумевало је и одношење златне резерве државне ризнице НДХ. Бројање и подела вршена је одмах, при чему је и за Мачека одређена врећа са хиљаду златника. Један део плена, 36 сандука са златом, Мирко Пук је однео у загребачки Каптол, где је затим закопано како не би пало у руке Југословенској армији. Преостали део злата натоварен је у камионе који су се укључивали у избегличку колону.⁸⁰ Дана 8. маја 1945. године, на 47. рођендан надбискупа Степинца, Загреб су ослободиле јединице Југословенске армије и тим чином НДХ је доживела свој потпуни слом.

Закључак

Током безумља које се спроводило у НДХ, Степинац није одлучно реаговао против масовних погубија, не зато што је та злодела директно подржавао, већ зато што је све време био убеђен у другачији исход рата. Наиме, сматрао је да ће се након рата прилике смирити, злочини заташкати, Каптол ће помоћи онима који су у рату страдали, а црква ће изаћи јача за неколико стотина хиљада преобраћених у католичанство, широм Хрватске и Босне и Херцеговине.

Господар живота и смрти за време НХД, Анте Павелић је до доласка на власт био потпуно непознат већини дела становништва Хрватске. Када су, сломом Краљевине Југославије у априлу 1941. године, усташе преузеле власт у Хрватској насилним путем,

⁷⁸ Бранко Петрановић, *Активност римокатоличког клера против сређивања прилика у Југославији (март 1945 – септембар 1946)*, Историја XX века, 1963, стр. 271.

⁷⁹ Богдан Кризман, *Павелић у бјекству*, Загреб, 1986, стр. 37.

⁸⁰ Милан Баста, *Рат је завршен 7 дана каније*, Загреб, 1977, стр. 269.

Павелић и његова клика нису имали неопходну подршку за учвршћивање те власти. Била им је неопходна подршка особе од ауторитета у народу, која ће својим позитивним ставом отворити пут за неометано вршење терора и насиља. Такву особу нашли су у лику Алојзија Степинаца. Обичан далматински или славонски сељак једва да је чуо за Анту Павелића и његова Начела усташког покрета, али је зато врло добро знао за поглавара католичке цркве у Краљевини Југославији, и био спреман да, у складу са утицајем те цркве у тадашњем времену, прихвата надбискупов став као неоспоран.

Једном када је Степинац исказао поштовање и подршку за Павелића и његову наоружану клику, створила се позитивна клима за учвршћивање ове групе терориста на власти. Аполитични свет, који је чинио већину становништва, прихватио је без пуно критике став својих духовних вођа. Разорни и садистички планови стварања Јадовна, Јасеновца и Старе Градишке могли су се затим неометано спроводити. Тиме је и Алојзије Степинац постао директни саучесник у злочинима које је починила тзв. НДХ.

Литература и извори

- [1] Бален Шиме, *Павелић*, Загреб, 1952.
- [2] Баста Милан, *Рат је завршен 7 дана касније*, Загреб, 1977.
- [3] Бенигар Алекса, *Алојзије Степинац*, Рим, 1974.
- [4] Блажевић Јаков, *Мач, а не мир, за правну сигурност грађана*, Загреб, 1980.
- [5] Група аутора, *Тко је тко у НДХ*, Загреб, 1997.
- [6] *Дневник Диане Будисављевић*, Загреб, 2003.
- [7] *Документи о протународном раду и злочинима једног дијела католичког клера*, Загреб, 1946.
- [8] Екмечић Милорад, *Дуго кретање између клања и орања – Историја Срба у новом веку 1492 – 1992*, Београд, 2008.
- [9] Jelavich Barbara, *History of the Balkans*, Cambridge, 1984.
- [10] Јелић – Бутић Фикрета, *Усташе и Независна Држава Хрватска 1941–1945*, Загреб, 1977.
- [11] Кризман Богдан, *А. Павелић и Сл. Квартерник код Адолфа Хитлера у љето 1941*, Хисторијски зборник повијесног друштва Хрватске, број 23-24, Загреб, 1970-1971.
- [12] Кризман Богдан, *Павелић у бјекству*, Загреб, 1986.
- [13] Кризман Богдан, *Усташе и Трећи рајх - I*, Загреб 1983.
- [14] Марић Михаило, *Краљ и влада у емиграцији*, Загреб, 1966.
- [15] Матковић Хрвоје, *Повијест Независне Државе Хрватске*, Загреб, 2002.
- [16] Manhattan Avro, *The Vatican Holocaust*, Springfield, 1986.
- [17] Мештровић Иван, *Успомене на политичке људе и догађаје*, Загреб, 1969.
- [18] Новак Виктор, *Magnum Crimen*, Београд 1989.
- [19] Петрановић Бранко, *Историја Југославије 1918 – 1988, I – III*, Београд, 1989.
- [20] Ривели Марко Аурелио, *Надбискуп геноцида*, Никшић, 1999.
- [21] Симић Сима, *Прекрштавање Срба за време Другог светског рата*, Титоград, 1958.
- [22] Станојевић Бранимир, *Алојзије Степинац, злочинац или светац*, Београд, 1986.
- [23] Хорстенау Глез фон, *Између Хитлера и Павелића*, Београд, 2007.
- [24] Цвитковић Иван, *Ко је био Алојзије Степинац*, Сарајево, 1986.
- [25] Чулиновић Фердо, *Окупаторска подјела Југославије*, Београд, 1970.